

**AUGMENTĪVAS UN ALTERNATĪVAS KOMUNIKĀCIJAS
KOMPETENČU CENTRA IZVEIDE –
MĒRĶI, VAJADZĪBAS UN SNIEDZAMIE PAKALPOJUMI**

Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari”

Klīniski metodiskās vadības darba grupa:

Baiba Kubile

Kristīne Tiškus

Zane Varblane-Vernere

Dace Stirāne

Rīga, 2024. gada 1. novembris

SATURS

SATURS.....	3
IEVADS	4
LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	4
AUGMENTATĪVĀS UN ALTERNATĪVĀS KOMUNIKĀCIJAS (AAK) CENTRS - APRAKSTS.....	5
AAK IZVEIDES MISIJA, MĒRĶIS UN VAJADZĪBAS.....	5
AAK DARBĪBAS PRINCIPS.....	6
AAK CENTRA PAKALPOJUMI	7
AAK CENTRA STRUKTŪRA UN PERSONĀLS	7
AAK CENTRA PAKALPOJUMI	8
AAK MĒRĶAUDITORIJA	9
AAK CENTRA PROGRAMMAS.....	11

IEVADS

2024. gada "Klīniski metodiskās vadības projekta" uzdevuma "Augmentīvas un alternatīvas komunikācijas kompetenču centra izveide" pirmais apakšuzdevums kopējā līguma ietvaros bija (3.5.1.) "Izpētīt augmentīvas un alternatīvas komunikācijas kompetenču centra vajadzības un mērķi, izstrādāt kompetenču centra struktūru, izstrādāt programmu un sniedzamos pakalpojumus". "Klīniski metodiskās vadības projekta" darba grupa laika posmā no 2024. gada 1. janvāra līdz 2024. gada 1. novembrim ir veikusi izpēti un apkopojusi praksē lietojamus principus par augmentīvas un alternatīvas komunikācijas centra:

- izveides mērķi un vajadzībām;
- struktūru un personālu;
- programmu un sniedzamajiem pakalpojumiem.

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AAK – augmentīva un alternatīva komunikācija

AKTPL – alternatīvās komunikācijas tehniskais palīgglīdzeklis

VTPC – Vaivaru Tehnisko Palīgglīdzekļu centrs

FRM – fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts

ET - ergoterapeits

AL - audiologopēds

AUGMENTATĪVĀS UN ALTERNATĪVĀS KOMUNIKĀCIJAS (AAK) CENTRS - APRAKSTS

AAK centrs ir multidisciplinārs rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējs, kas specializējas komunikācijas tehnoloģiju un stratēģiju nodrošināšanā personām ar ierobežotām verbālām izpausmēm vai pilnīgu runas trūkumu. AAK centrs ir nozīmīgs resurss, kas veicina sabiedrības izpratni par komunikācijas daudzveidību un atbalsta cilvēkus ar runas traucējumiem, sniedzot viņiem iespēju izteikties, veidot attiecības un pilnvērtīgi piedalīties visās dzīves jomās.

(1) Šāda centra galvenais uzdevums ir palīdzēt indivīdiem efektīvi sazināties, izmantojot pielāgotus risinājumus, kas atbilst viņu funkcionālajām vajadzībām un dzīvesveidam.

(2) AAK centra papildus uzdevums ir veicināt veselības aprūpes speciālistu informētību par AAK tehnoloģisko risinājumu iespējām un pieejamību Latvijā.

AAK IZVEIDES MISIJA, MĒRĶIS UN VAJADZĪBAS

AAK centra misija ir nodrošināt cilvēkiem ar komunikācijas traucējumiem iespēju pilnvērtīgi piedalīties sabiedrības dzīvē, veicinot viņu neatkarību, pašapziņu un sociālo integrāciju, izmantojot pielāgotas tehnoloģijas un individuāli izstrādātas pieejas.

AAK centra izveides mērķis ir radīt visaptverošu platformu cilvēkiem ar komunikācijas traucējumiem, nodrošinot tehnoloģiskus un terapeitiskus risinājumus, kas uzlabo saziņas iespējas un dzīves kvalitāti.

AAK centra uzdevumi ir:

1. Veicināt komunikācijas pieejamību un efektivitāti personām ar runas traucējumiem.
2. Nodrošināt profesionālu un personalizētu rehabilitāciju, kas uzlabo ikdienas dzīves kvalitāti.
3. Izglītot ģimenes un sabiedrību par AAK iespējām un nozīmi.

4. Integrēt modernākās tehnoloģijas, lai paplašinātu klientu saziņas iespējas.

AAK centra nepieciešamība var pamatot ar:

1. pieaugošu pieprasījumu pēc AAK risinājumiem: Liela daļa pacientu ar neiromuskulārām slimībām, autismu spektra traucējumiem, insultu vai cita veida smadzeņu bojājumiem sastopas ar komunikācijas ierobežojumiem;
2. sociālās iekļaušanas nozīmi: Nodrošinot cilvēkiem tiesības uz komunikāciju un līdzdalību sabiedrības dzīvē;
3. tehnoloģisko progresu: AAK tehnoloģiju attīstība sniedz jaunas iespējas saziņai, taču bieži vien pacienti un ģimenes saskaras ar grūtībām tās apgūt un lietot.

AAK DARBĪBAS PRINCIPS

AAK centrs darbojas kā resurss un atbalsta platforma, piedāvājot:

1. **Individuālu novērtējumu:** Detalizēta personu ar ierobežotām verbālām izpausmēm vai pilnīgu runas trūkumu vajadzību, fizisko un kognitīvo spēju analīze, lai noteiktu piemērotākās AAK metodes un tehnoloģijas.
2. **Tehnoloģiju integrāciju:** Mūsdienīgu AAK rīku ieviešana, ieskaitot runas ģenerējošas ierīces, komunikācijas planšetes un piktogrammu sistēmas.
3. **Komandas pieeju:** Rehabilitācijas procesā tiek iesaistīti audiologopēdi, ergoterapeiti, fizioterapeiti un tehnoloģiju speciālisti, kā arī pacienta ģimene un aprūpētāji.

AAK CENTRA PAKALPOJUMI

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi - radīt visaptverošu platformu cilvēkiem ar komunikācijas traucējumiem, nodrošinot tehnoloģiskus un terapeitiskus risinājumus, kas uzlabo saziņas iespējas un dzīves kvalitāti - AAK centram ir jāpiedāvā klientiem plašu pakalpojumu klāstu:

- **Komunikācijas stratēģiju izstrāde:** Iekļaujot simbolu valodas, žestu sistēmas un runas tehnoloģijas.
- **Tehnoloģiju apmācība:** Pacientiem, ģimenēm un aprūpētājiem nodrošina apmācību darbam ar AAK ierīcēm.
- **Konsultācijas un atbalsts:** Regulāras sesijas, lai izvērtētu progresu un pielāgotu risinājumus.
- **Izglītojošie semināri un apmācības:** Sabiedrības un veselības aprūpes speciālistu izpratnes veicināšana par AAK metodēm un priekšrocībām.
- **Pētniecība un inovācijas:** Jaunu pieeju un tehnoloģiju izstrāde sadarbībā ar akadēmiskajām institūcijām un uzņēmumiem.

AAK CENTRA STRUKTŪRA UN PERSONĀLS

AAK centra struktūra ir organizēta, lai nodrošinātu multidisciplināru pieeju pacientu vajadzību apmierināšanai.

1. Vadības komanda:

- programmas vadītājs, kas atbild par stratēģisko vadību un attīstības plāniem.
- administratīvais personāls, kas organizē darba procesus un klientu plūsmu.

2. Speciālistu komanda:

- **audiologopēdi**, kas specializējušies valodas attīstības un alternatīvās komunikācijas stratēģiju izstrādē, kā arī lietošanas apmācībā un realizācijā;
- **ergoterapeiti**, kas novērtē pacienta fiziskās spējas un palīdz pielāgot tehnoloģijas ikdienas lietošanai;

- **klīniskie psihologi**, kas nodrošina emocionālo atbalstu un motivāciju pacientiem un ģimenēm;
  - **tehnoloģiju eksperti**, kas konsultē par AAK ierīcēm, pielāgo programmatūru un veic tehnisko apmācību;
  - **sociālie darbinieki**, kas palīdz klientiem integrēties sabiedrībā un piesaistīt nepieciešamos resursus.
3. **Atbalsta personāls:** ietver asistentus, kuri palīdz organizēt sesijas un sniedz administratīvo atbalstu.

AAK CENTRA PAKALPOJUMI

1. Individuāli pielāgotas komunikācijas programmas:

- Katram klientam tiek veikts detalizēts novērtējums, lai izstrādātu individuālu plānu, kas ietver simbolu sistēmas, runas tehnoloģijas vai žestu valodu.
- Regulāra pielāgošana un atjaunošana atbilstoši klienta progresam.

2. Tehnoloģiju apmācība un konsultācijas:

- Darbs ar runas ģenerējošām ierīcēm, piemēram, Tobii Dynavox, un planšetdatoru lietotnēm (piemēram, Proloquo2Go).
- Apmācības sesijas ģimenēm un aprūpētājiem, lai viņi varētu efektīvi atbalstīt klientu ikdienas situācijās.

3. Grupu terapijas programmas:

- Grupas sesijas, kurās klienti mācās sadarboties un izmantot AAK risinājumus reālās dzīves situācijās.
- Psihosociālais atbalsts, lai veicinātu pašapziņu un motivāciju.

4. Izglītojoši semināri veselības aprūpes speciālistiem un apmācības sabiedrībai:

- Nodarbības pedagogiem, veselības aprūpes speciālistiem un sabiedrībai, lai veicinātu izpratni par AAK nozīmi un pielietojumu.

5. Pētniecība un inovācijas:

- Sadarbība ar universitātēm un tehnoloģiju uzņēmumiem, lai izstrādātu jaunus risinājumus un veicinātu zinātniskus pētījumus par AAK efektivitāti.

6. Klīniski metodiskais darbs:

- Vadlīniju un klīnisko rekomendāciju izveide,
- vienotas AAK terminoloģijas ieviešana (terminoloģijas vārdnīcas izveide)
- novērtēšanas instrumentu lietošanas apmācība veselības aprūpes speciālistiem

AAK MĒRĶAUDITORIJA

Augmentatīvā un alternatīvā komunikācija (AAK) ir paredzēta cilvēkiem, kuriem ir grūtības izmantot tradicionālu verbālu saziņu, vai arī tā vispār nav iespējama. Šāda pieeja var būt nepieciešama dažādām pacientu grupām, gan bērniem, gan pieaugušajiem, balstoties uz viņu medicīnisko stāvokli un komunikācijas vajadzībām. Lūk, galvenās pacientu grupas, kurām AAK ir īpaši piemērota:

1. Neiroloģiskas slimības un traucējumi

- insults - pacienti, kuriem nereti attīstās afāzija vai citi runas traucējumi pēc saslimšanas insulta;
- cerebrālā trieka (CT) – pacienti, kuriem novēro motorikas un runas traucējumus, kas savukārt apgrūtina tradicionālo komunikāciju;
- traumatisks smadzeņu bojājums, kas runas prasmes un izpratni;
- Parkinsona slimība - pacienti, kas slimo ar Parkinsona slimību, var saskarties ar apgrūtinātu runu un balss traucējumiem;
- multiplā skleroze (MS) - progresējoša neurodeģeneratīva slimība, kas var ietekmēt runu un muskuļu kontroli.

2. Attīstības traucējumi

- Autiska spektra traucējumi (AST): Bērniem un pieaugušajiem ar AST bieži ir ierobežotas verbālās saziņas prasmes. AAK var palīdzēt strukturēt un veicināt komunikāciju;

- Dauna sindroms – personām ar Dauna sindromu var būt aizkavēta runas un valodas attīstība;
- globālas attīstības aizkavēšanās - bērniem ar attīstības traucējumiem bieži ir nepieciešama alternatīva pieeja saziņai.

3. Motorikas traucējumi un muskuļu deģeneratīvās slimības, kas ietekmē spēju kontrolēt muskuļus, kas nepieciešami runai:

- Amiotrofā laterālā skleroze (ALS);
- Miopātijas un muskuļu distrofija.

4. Iedzimti sindromi un ģenētiski traucējumi

- Retta sindroms (meitenēm ar Retta sindromu bieži ir smagi runas traucējumi, kas prasa AAK risinājumus);
- Angelmana sindroms - personām ar šo sindromu ir traucēta valodas un runas attīstība.

5. Dzirdes traucējumi un kurlums

Personām ar smagiem dzirdes traucējumiem vai pilnīgu kurlumu, kuri nevar izmantot balsi saziņai, tiek rekomendēti izmantot alternatīvās komunikācijas metodes, piemēram, zīmju valodu vai vizuālās simbolu sistēmas.

6. Pārejoši komunikācijas traucējumi (personas ar īslaicīgiem runas zudumiem)

- pacientiem ar traheostomu pēcoperācijas periodā, kad balss saziņa nav iespējama;
- pacientiem ar mākslīgo ventilāciju, kas ierobežo spēju verbāli sazināties.

7. Vecuma izraisīti kognitīvie un komunikācijas traucējumi

- Demence un Alcheimera slimība: Pacienti var zaudēt spēju veidot un saprast runu, un AAK var palīdzēt vienkāršot saziņu.

AAK sistēmas, piemēram, piktogrammas, simbolu valodas, runas ģeneratori un tehnoloģijas, piemēram, Tobii Dynavox vai Proloquo2Go, palīdz šīm personu grupām:

1. nodrošināt neatkarību ikdienas dzīvē;
2. atvieglot saziņu ar aprūpētājiem un ģimeni;
3. veicināt sociālo integrāciju un pašapziņu.

AAK CENTRA PROGRAMMAS

Lai realizētu AAK centra uzdevumu palīdzēt indivīdiem efektīvi sazināties, izmantojot pielāgotus risinājumus, kas atbilst viņu funkcionālajām vajadzībām un dzīvesveidam un veicināt veselības aprūpes speciālistu informētību par AAK tehnoloģisko risinājumu iespējām un pieejamību Latvijā, tabulā Nr.1 ir aprakstītas trīs galvenās AAK centra realizējamās programmas, no kurām divas ir klīniska virziena programmas un viena – izglītības un klīniski metodiskās vadības programma.

1. Tabula. AAK centra realizējamie darbības virzieni un programmas

Virziens	Pakalpojuma saņēmējs	Pakalpojuma saņēmēja ceļš	Pakalpojuma veids un saturs
Klīniskais virziens	1. grupa – personas ar alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekli (AKTP), kuru izsniedzis VTPC.	Dalībai šajā programmā var nosūtīt VTPC Funkcionēšanas novērtēšanas laboratorijas speciālisti (izsniedzot AKTPL), FRM ārsti, audiologopēdi vai ergoterapeiti, ja savā ikdienas praksē saskaras ar personu, kas lieto AKTP, kuru izsniedzis VTPC.	Ambulators pakalpojums , kas var tikt īstenots kā: - klātienē konsultācija - attālināta konsultācija - kontrolvizītes. Realizē: AAK centra speciālisti (ET un AL), kas ir zinoši un spēj veikt pacientu komunikācijas prasmju novērtēšanu, terapijas mērķu uzstādīšanu un iespējamiem AAK risinājumiem. Saturs: Konsultācijas laikā klienta vajadzības saistībā ar komunikācijas uzlabošanu, kuras varētu nodrošināt ar jau izsniegtā AKTPL palīdzību, tiktu noteiktas katram individuāli – to noteikšanā iesaistītos klients, klienta tuvinieks/aprūpētājs, funkcionālais speciālists (audiologopēds vai ergoterapeits).
	2. grupa - klients un/vai klienta tuvinieki/aprūpētāji, kuri vēlas ieviest vai uzlabot AAK un lietot AAK, vēlas izmēģināt kādu AKTP, ja pastāvošais komunikācijas veids nenodrošina pacienta vajadzības.	Dalībai šajā programmā var nosūtīt neirologs, FRM ārsts.	Intensīvs kurss AAK centrā stacionāras vai dienas stacionāras rehabilitācijas programmas veidā – 10 dienu kurss. Realizē: AAK centra speciālisti (ET, AL un klīniskie psihologi), kas ir zinoši un spēj veikt pacientu komunikācijas prasmju novērtēšanu, terapijas mērķu uzstādīšanu (izmantojot DAGG

			<p>– 3 instrumentu (<i>Dynamic AAC Goals Grid, 3 version</i>)) un piedāvāt iespējamus AAK risinājumus.</p> <p>Saturs: AAK terapijas intensīvā kursa laikā, ņemot vērā pacienta/klienta vajadzības, uzstādītos mērķus (izmanto DAGG – 3 instrumentu (<i>Dynamic AAC Goals Grid, 3 version</i>)) un dalību tiek veikta:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. AAK metodes izvēle un pielāgošana 2. atbilstošas piekļuves metodes izvēle un pozicionēšana (ET); 3. pacientam atbilstošas AAK ierīces un/vai programmas/u izvēle, pielāgošana, apmācība 4. AAK ieviešanas terapija pacientiem (AL)/apmācība; 5. palīgīdzekļu izmēģināšana (<i>trial round</i>) 6. pacienta tuvinieku apmācīšana un konsultēšana <p>AAK terapijas intensīvā kursa laikā, ņemot vērā pacienta vajadzības, uzstādītos mērķus (pēc DAGG-3) un dalību tiek īstenotas:</p> <ul style="list-style-type: none"> • AKTP (zemu tehnoloģiju, augstu tehnoloģiju risinājumi) lietošana un AAK modelēšana veicot ikdienas dzīves nodarbes (max/mēr/min/ asistēšana); • pacients AAK izmanto simulāciju vidē (pārraudzība); • pacients AAK izmanto reālās dzīves situācijās (MN/PN).
Izglītības un klīniski metodiskās vadības virziens	Veselības aprūpes speciālisti	Pēc nepieciešamības AAK centra darbinieki iesaistās līdzdiploma un pēcdiploma apmācību realizācijā, klīniski metodiskās vadības centra AAK	Realizē: jomas eksperti un apmācītāji AAK centra speciālisti (FRM ārsti, ET, AL un klīniskie psihologi) pēc nepieciešamības piesaistot citu specialitāšu konsultantus. Saturs:

		kompetencē darbību nodrošināšanā valstī.	<ul style="list-style-type: none"> • Izglītojošie semināri un apmācības sabiedrības un veselības aprūpes speciālistu izpratnes veicināšanai par AAK metodēm un priekšrocībām, tai skaitā - novērtēšanas instrumentu (DAGG – 3 instrumentu (<i>Dynamic AAC Goals Grid, 3 version</i>)) lietošanas apmācība veselības aprūpes speciālistiem • Pētniecība un inovācijas: Jaunu pieeju un tehnoloģiju izstrāde sadarbībā ar akadēmiskajām institūcijām un uzņēmumiem. • Vadlīniju un klīnisko rekomendāciju izveide,
--	--	--	---

Dokuments sagatavots balstoties uz:

- Darba grupas klātienē klīniskajā vizītē iegūto pieredzi par AAK centra darbību NAV Assistive Technology Centre Rogaland, Stavangerā, Norvēģijā, gūstot priekšstatu par Norvēģu Palīgtehnoloģiju centra organizatorisko struktūru un esošajiem resursiem (palīgierīces, apmācības, speciālisti).
- Pieejamās informācijas izpēti par AAK klīnisko un mācību centru darbību pasaulē:
  - International Society for Augmentative and Alternative Communication (ISAAC) <https://www.isaac-online.org>
  - London AAC Clinical Excellence Network (CEN) <https://aac.london>
  - Boston Children's Hospital Augmentative Communication Program <https://www.childrenshospital.org> (meklēt "Augmentative Communication Program")
  - Tobii Dynavox Learning Center <https://www.tobiidynavox.com>
  - AAC and Literacy Lab, Penn State University <https://ed.psu.edu/aacliteracylab>